

УДК 342.36:3231.7

Сивуха Т.В.

Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна

ДЕМОКРАТИЧНА ЛЕГІТИМНІСТЬ ЯК ФУНКЦІОНАЛ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовано систему реалізації механізму демократичної легітимності в контексті становлення громадянського суспільства в Україні. Висвітлено та розкрито взаємозв'язок між категоріями демократії, громадянського суспільства та легітимності політичної влади. Розглядається питання визначення функціонального призначення громадянського суспільства у фокусі адаптації української політичної системи до сучасних моделей європейських демократій. Досліджено сутнісні характеристики та прикладні принципи дії механізму демократичної легітимності в умовах постмодерного політичного процесу.

Ключові слова: демократія, політична легітимність, громадянське суспільство, демократична легітимність.

Сивуха Т.В.

ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ ЛЕГИТИМНОСТЬ КАК ФУНКЦИОНАЛ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Проанализирована система реализации механизма демократической легитимности в контексте становления гражданского общества в Украине. Освещена и раскрыта взаимосвязь между категориями демократии, гражданского общества и легитимности политической власти. Рассматривается вопрос определения функционального назначения гражданского общества в фокусе адаптации украинской политической системы к современным моделям европейских демократий. Исследованы сущностные характеристики и прикладные принципы действия механизма демократической легитимности в условиях постмодерного политического процесса.

Ключевые слова: демократия, политическая легитимность, гражданское общество, демократическая легитимность.

Syvukha T.

DEMOCRATIC LEGITIMACY AS A FUNCTIONAL OF THE CIVIL SOCIETY

The article is devoted to the analysis of the system of implementation democratic legitimacy in the context of the civil society formation in Ukraine. The relationship between the categories of democracy, civil society, and the legitimacy of political power have been covered and revealed. The matter of the functional purpose of civil society in the focus of integration of the Ukrainian political system to modern models of European democracies have been addressed. Essential characteristics and applied principles of the mechanism of democratic legitimacy in the terms of the post-modern political process have been studied.

Key words: democracy, political legitimacy, civil society, democratic legitimacy.

Громадянське суспільство та демократія у сучасних концептуальних і публіцистичних інтерпретаціях майже завжди подаються як взаємозалежні та одноструктурні речі, де перше неможливе без другого й навпаки. Для України з моменту отримання нею державної незалежності, проблема розвитку громадянського суспільства не втрачає актуальності, хоча в рамках «тіла Конституції» було закріплено, що питання руху координат української демократії остаточно визначено. Таким чином, Україна конвенційно набула статусу правової та демократичної держави, що дозволяє їй громадянам вільно визначати власну долю [1]. Проте більшість дослідників сходяться на думці, що Україна ще не пройшла через увесь демократичний транзит, хоча й декларує принципи демократичного урядування.

Одним із таких принципів є механізм демократичної легітимності, орієнтований на зовнішнє та внутрішнє визнання не тільки форм політичного урядування, а й на проведення курсу політичних реформ. У контексті українського політичного процесу ця проблематика актуалізується у конкретних напрямках: активізації громадянських протестних кампаній, які направлені на підтримку або протидію ухвалення певних політичних рішень; інтенсифікації суспільного запиту на політиків і державних діячів «європейського зразка»; процесу перерозподілу владних повноважень та зон політичної відповідальності на різних рівнях державного управління та місцевого самоврядування тощо. Однак в умовах слаборозвинутого громадянського суспільства поняття демократичної легітимності неодноразово ставало одним із маніпулятивних інструментів для прикриття авторитарних тенденцій розвитку української політичної системи.

Демократична легітимність є інструментом, який гарантує сприйняття та визнання суспільною думкою державно-політичних рішень, а також забезпечує фактичну стабільність політичних відносин.

Палітра світових теоретичних розробок щодо форм поєднання легітимності та принципів демократичного урядування налічує безліч імен. Однак найбільш комплексно означену проблематику, на нашу думку, розкрито в роботах Х. Арендт, Д. Дзоло, П. Розанвалона, Дж. Арагона.

Для вітчизняних політичних досліджень характерною є ототожнення принципів демократичних режимів західного зразка та місця громадянського суспільства в його

системних координатах з ідеальним типом організації суспільного устрою, що, на наш погляд, звужує спектр пошуків моделей суспільно-політичного устрою комплементарних саме українській політико-правовій культурі та ціннісним орієнтирам. Унаслідок цього виникають структурні та методологічні суперечності, які ще більше дегармонізують динаміку концептуальних досліджень представленої проблематики. До кола українських учених, які звертаються до дослідження проблем співвідношення легітимності політичної влади та режиму демократії, входять Є. Бистрицький, Н. Вінникова, О. Висоцький, А. Колодій, А. Наумов, М. Тур, О. Фісун, Є. Цокур та інші.

Вивчення проблематики застосування механізму демократичної легітимності в контексті українських суспільно-політичних практик допоможе у визначенні стану розвитку громадянського суспільства в Україні та його впливу на процеси вироблення й прийняття державно-політичних рішень. Тому *метою* нашого дослідження є визначення механізмів реалізації демократичної легітимності в контексті становлення громадянського суспільства в Україні.

Демократія як форма суспільно-політичного устрою бере свій початок у древньогрецькій політичній практиці, де політика виступала сферою життя, що стосувалася абсолютно кожного громадянина. Отже, такий устрій автоматично легітимізувався в очах усіх громадян, тому що у процесі свого функціонування він допускав вільний доступ кожного до сфер управління справами поліса.

У період Середньовіччя сформувалася нова інтелектуальна генеза уявлень про сутність та призначення влади. У політичній термінології з'являються такі категорії, як «*stato*» (держава у сучасному розумінні) і «*суверенітет*» (верховенство або абсолютна внутрішня влада), що зумовило трактування демократії як певного сакрального типу організації політичної системи, в якому вплив суспільства на процеси її функціонування визначався за критеріями «*божественної волі*».

Суспільно-політична думка епохи Нового часу вивела проблематику політичного правління на новий – тривимірний рівень аналізу, а саме – співвідношення простору взаємодії особистості, суспільства та держави. Перші буржуазні революції в Нідерландах та Англії спонукали до пошуку оптимальних форм урядування:

розмежування гілок влади та реалізації моделі «особистість-суспільство-держава». Американська війна за незалежність (1775-1783 рр.) та Велика французька революція (1789 р.) дали поштовх будівництву політичних систем, за яких форми державного устрою та курс дій уряду стали все більше залежати від суспільного визнання.

У роботі «Демократія і складність» Даніло Дзоло зазначає: «У деяких політичних умовах, особливо, але не виключно в умовах третього світу, слово «демократія» до сих пір являє собою революційний виклик владі політичних та воєнних кіл» [2, с. 22]. Сучасне «широке народне тлумачення» демократичного процесу часто зводиться до певного набору ідеалістичних уявлень про організацію держави, в якій панують винятково принципи справедливості, прозорості владних відносин та взаємодопомоги людей, а громадянське суспільство як окрема частина суспільного буття виконує незмінну роль медіатора між владою та населенням.

Український дослідник Євген Цокур вважає, що «ідея громадянського суспільства зазвичай розглядається як ідеальний варіант політичної структуризації, самоорганізації суспільства, згуртування та актуалізації його на досягнення певних успіхів у державотворенні, суспільно-політичному й економічному розвитку та подолання проблем, які щороку ускладнюються, а їх кількість збільшується» [3, с. 137]. Однак справжня сутність демократії та громадянського суспільства як окремого соціального явища значно глибша та ширша у політичних, філософських та історичних вимірах.

Демократія та громадянське суспільство – це складне структурно паралельне, але взаємопов'язане нашарування різного роду політико-правових, соціокультурних практик і загальних філософських категорій. Сучасна мережа демократій і форм громадянського суспільства має у своїх основах довгий шлях практичного розвитку, наукових тлумачень та суспільного сприйняття.

У посткласичних координатах політичної думки демократія трактується не тільки як спосіб управління більшістю, а й як «спосіб визначення, *хто* буде правити та (в більш загальному плані) з *якою метою*» [4, с.56]. За таких умов громадянське суспільство як невід'ємна частина демократичного урядування не лише роль виконує роль фільтра чи регулятора «способу визначення *хто*», а є селектором позицій «з *якою*

метою». Тобто громадянське суспільство покликане контролювати відповідність завдання, які ставляться перед політиками, державними службовцями, різними групами впливу в політичній площині потребам і інтересам «суспільного блага», а не задовольняти партикулярні інтереси окремих акторів.

Громадянське суспільство, виконуючи функцію контролю державної влади, одночасно є одним із механізмів її легітимації [3, с. 138]. Саме за допомогою механізму легітимації відбувається зміцнення представницьких зв'язків між політичними акторами або державою та різними суспільними групами. Водночас можливий і такий негативний наслідок, як апропріація влади, тобто її фактичне присвоєння певними політичними колами [5, с. 21]. Запобігання таких процесів слугує феномен громадянського суспільства як головного контролера за дотриманням зворотного зв'язку між владою та суспільством, а також орієнтира у політичній діяльності, спрямованій на цінності «суспільного блага».

Легітимність у спектрі класичних визначень розуміється як «народна підтримка і визнання правлячого режиму з боку громадськості, в результаті чого політичне керівництво має політичну владу через згоду і взаємні домовленості, а не через примус» [6, с. 520]. Водночас слід зазначити, що це лише один із двох рівнів конструкту легітимності.

П'єр Розанвалон виділив два способи розуміння легітимності: легітимність, що походить від суспільного визнання певної влади, і легітимність як відповідність певній нормі чи цінностям [5, с. 15]. Громадянське суспільство породжує демократичну легітимність у тому аспекті, що воно є контролером не «обличчя влади», а тих рішень, які вони приймають, а також їхньої відповідності суспільним інтересам. Оскільки суспільство як одна ціла соціальна одиниця не може здійснювати такий контроль через ті чи інші технічні або якісні показники, тому це віддається громадянському суспільству, яке часто є найсвідомішою та найактивнішою частиною усієї системи суспільних відносин.

Відзначимо, що для максимально ефективної діяльності усієї системи вироблення державно-політичних рішень потрібно суміщати нормативний та перцептивний аспекти легітимності. Люди, які вийшли протестувати у листопаді 2013 року, чітко показали незгоду більшості українського

суспільства з рішенням Кабінету Міністрів України щодо призупинення євроінтеграційних процесів, що згодом було проігноровано тодішніми правлячими політичними елітами. Тоді стало очевидно, що інтереси певного вузького кола людей у цьому питанні стали вищими, ніж інтереси громадян України. Можливо, квазіавторитарний режим В. Януковича тому й втратив остаточно свою політичну дієвість, тому що спирався тільки на постулат часткового суспільного визнання тодішньої системи владних відносин, але не використовував механізм відповідності власних рішень нормам і цінностям, які склалися на той час у суспільній думці.

Приклад Української революції демонструє всю важливість демократичної легітимності та роль громадянського суспільства як джерела її функціонування. Виходячи з цього, можна впевнено стверджувати, що Революція Гідності кристалізувала та певним чином підштовхнула процес становлення українського громадянського суспільства, коли остаточно стало зрозуміло, що «підтримка людей – влада, а насилля – лише код зброї» [7, с. 49].

У зв'язку з вищезазначеним доцільно звернутися до прикладу співвідношення легітимісційних процесів і застосування насилля як політичного інструменту. Згідно з теорією Ханни Арендт, легітимність виникає в той момент, коли люди збираються разом й діють. Водночас слід зауважити, таким визначенням можуть позначатися як легітимісційні, так и де легітимісційні процеси.. Застосування насилля по відношенню до громадян починається тоді, коли влада слабшає. Застосовуючи силові методи розв'язання проблеми активізації протестного руху, влада автоматично демонструє власну дезорієнтованість та слабкість внутрішніх елітних зв'язків. Лише реальна підтримка населення або переконлива імітація цього процесу може зарадити руйнуванню статусу правлячих кіл і діючої системи владно-політичних відносин. Не зважаючи на те, що будь-який наказ реалізовується в рамках класичної системної формули «панування-підкорення», він може бути проігнорованим внаслідок появи спільної думки, яка складається на базі погоджених дій: «Коли накази вже не виконуються, засоби насилля стають марними, адже питання про виконання наказів вирішується думкою й кількістю тих, хто цю ж думку поділяє» [7, с. 57].

Отже, межа застосування насилля та його сприйняття в рамках такого підходу є дуже тонкою, але виправданою, коли воно направлене на зовнішнє середовище, а не на внутрішні процеси. Події кінця 2013 – початку 2014 року продемонстрували недостатню підтримку прихильників режиму Януковича, що застосування силових методів проти політичної участі активної частини громадян та їхніх вимог зруйнувало всю систему владних відносин, яка була вибудована навколо «донецького клану». Демократична легітимність спирається виключно на підтримку людей та силу колективної думки, де застосування «арсеналу методів насилля» спроможне тільки зруйнувати цілісність конструкту існуючої політичної системи та суспільних відносин загалом.

Таким чином, багатовекторні процеси становлення та розвитку українського громадянського суспільства актуалізували первинний дворівневий сенс демократичної легітимності, що у концептуальному розрізі є найбільш ефективним механізмом для підтримки не тільки чинної системи прийняття державно-політичних рішень, але й для гармонізації взаємодії владних інституцій з громадським рухом і суспільством. Демократична легітимність може бути визначена як властивість політичної системи адаптувати державно-політичні рішення і процес їхнього ухвалення у спектрі визнання суспільною думкою.

Ключовим стандартом для сучасного громадянського суспільства є його здатність визначати ті фундаментальні речі, які є важливими та нормативними для суспільства у цілому, а отже, й необхідні при виробництві державних політик, які, в свою чергу, визначатимуть та коригуватимуть рух розвитку соціальних відносин. Політична влада, тільки тоді може максимально ефективно спиратися у своїй діяльності на елемент демократичної легітимності, коли розробляє і реалізовує свої політики задля суспільних інтересів. Громадянське суспільство покликане структурувати і визначати ті потреби та проблеми суспільства, які потребують вирішення політичною владою.

За допомогою сучасних форм громадського лобіювання, а саме механізмів адвокасі-кампаній, громадськість може відносно швидко донести до відома владних органів спектр проблем, які хвилюють суспільну думку. Створення громадських мереж спілкування у вигляді асоціацій, профспілок

або суспільних форумів потенційно забезпечать сприятливі умови для структуризації суспільних інтересів у певний кластер, який направляв би державні органи влади у руслі відповідності до завдань, які встановлюються перед режимом демократичного правління.

У такий спосіб повторно відбувається логічне поєднання взаємозалежності громадянського суспільства та умов реалізації демократичного урядування. Тлумачення взаємозалежності демократії та громадянського суспільства в загальному вимірі переважно розуміється як певний набір механізмів стримування впливу будь-якого роду егоїстичних інтересів окремих політичних акторів або як варіант інституціоналізації принципової неможливості встановлення будь-яких монополій, які не відповідають суспільним інтересам, у сфері прийняття політичних рішень [4, с. 73]. Таке тлумачення демонструє логічну природу та раціональність взаємодоповнення демократії та громадянського суспільства як сукупності політичних дій і процесів, направлених проти встановлення авторитарних політичних режимів, де механізм демократичної легітимності є своєрідним лакмусовим папірцем для визначення таких тенденцій.

Однак більш широке філософсько-політологічне поєднання концептуальних категорій демократії та громадянського суспільства відбувається на рівні політичного самоврядування, яке здійснюють рівноправні громадяни через безпосередню участь в обговоренні й вирішенні громадських справ шляхом вільного вибору (або голосування) [8, с. 26]. Термін «демократія» у своїх прямих конотаціях означає «народовладдя», тобто той державно-суспільний лад, за якого вирішальна роль у процесі прийняття державних рішень та політична влада належать «народним» зборам і процедурі голосування, які можуть легітимізувати власні рішення й політичний статус через механізм «ширми» демократичної легітимності. Проте саме в такому більш широкому тлумаченні понять демократії та громадянського суспільства й відбуваються основні маніпулятивні заходи щодо використання механізму демократичної легітимності.

Підводячи підсумки, ми можемо констатувати, що у постсучасних орієнтирах визначення демократичної легітимності в якості функціоналу громадянського суспільства є дві чіткі тенденції. Перша полягає в тому, що громадянське

суспільство є своєрідним соціальним фільтром, який контролює не ротацію «облич влади», а селекціонує й ревізує державно-політичні рішення на предмет їхньої відповідності суспільним інтересам. Друга тенденція полягає в тому, що демократична легітимність спирається виключно на підтримку населення та силу колективної думки, де громадянське суспільство є найсвідомішою та найактивнішою частиною усього конструкту суспільних відносин і першим реагує на внутрішні та зовнішні виклики й проблеми суспільства загалом.

Тенденції розвитку мережі громадських структур та закріплення громадянської солідарності як однієї з ключових цінностей для українського суспільства подають надію на те, що демократична легітимність буде реалізовуватися у форматі соціальних практик, притаманних сучасним європейським демократіям. Громадянське суспільство має виступати не тільки контролером процесів розвитку владно-політичних відносин, але й бути джерелом легітимації політичного режиму. Канали реалізації демократичної легітимності можуть бути задіяні за допомогою широкого громадського діалогу населення з владою. Такий формат забезпечить потрібні для легітимаційних процесів представницькі зв'язки і зорієнтує політичні еліти на розуміння потреб суспільства та підвищення ефективності проведення курсу реформ.

Демократична легітимність є обов'язковим та невід'ємним елементом сучасних європейських демократій, що актуалізує проблематику дослідження цього питання в контексті євроінтеграційних прагнень українського суспільства. Насамкінець зазначимо, що будь-яка форма політичної легітимності має постійно підтримуватися як з боку владних органів, так і з боку громадян. Саме від цього соціального механізму залежить стабільність усієї політичної системи країни. Громадянське суспільство є одним із конструктів, які покликані забезпечувати та підтримувати демократичну легітимність політичного урядування справжнього європейського зразка, тобто ефективного функціонування зворотного зв'язку між владою та суспільством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Дзоло Д. Демократия и сложность: реалистичный подход / Д. Дзоло; пер. с англ. А. А. Калинина (предисловие, гл. I-IV), Н. В. Эдельман (гл. V, заключение), М. А. Юсима (предисловие к русскому изданию); Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 320 с.
3. Цокур Є. Г. Роль громадянського суспільства у процесі легітимації політичної влади [Електронний ресурс] / Є. Г. Цокур // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї / гол. ред.: М. І. Михальченко; Українська акад. політ. наук, Поліщук. – Київ: Укр. центр політ. менеджменту. – Вип. 19. – 2010. – С. 137-144.
4. Фисун А. А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации: Монография / А. А. Фисун. – Харьков: Константа, 2006. – С. 11-133.
5. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність / П. Розанвалон; пер. з фр. Є. Марічева. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 287 с.
6. Aragón J. Political Legitimacy and Democracy / J. Aragón // K. Warren (Ed.). – Encyclopedia of Campaigns, Elections and Electoral Behavior. – 2008. – P. 520-522.
7. Арендт Х. О насилии / Х. Арендт; пер. с англ. Г. М. Дашевского – М.: Новое издательство, 2014. – 148 с.
8. Основи демократії: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / Авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; За заг. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Академія педагогічних наук України; Укр.-канад. проект «Розбудова демократії», Ін-т вищої освіти. – Вид. 2-ге, стереотипне. – К.: Вид-во «Ай Бі», 2004. – С. 19-66.

УДК 394:321.014(477-04)

Работягова І. В., Кисельова В. А.

Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна

ГЕТЕРОГЕННІСТЬ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ГАБІТУСУ НА ПРИКЛАДІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ СЛОВ'ЯНСЬКА: МЕТОДОЛОГІЧНІ РАМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досліджується можливість застосування структуралістської методології, зокрема концепції габітусу, для аналізу україно-російського збройного конфлікту. На прикладі військових подій у Слов'янську протягом квітня-липня 2014 року показана гетерогенність пострадянського габітусу. Також цей феномен розглядається з точки зору передумови та невід'ємної складової сучасного гібридного збройного конфлікту.

Ключові слова: *україно-російський збройний конфлікт, пострадянський габітус, гібридна війна, методологія.*

Работягова И. В., Киселева В. А.

ГЕТЕРОГЕННОСТЬ ПОСТСОВЕТСКОГО ГАБИТУСА НА ПРИМЕРЕ ВООРУЖЕННОГО КОНФЛИКТА В СЛАВЯНСКЕ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ РАМКИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Исследуется возможность использования структуралистской методологии, в частности концепции габитуса, для анализа украино-российского вооруженного конфликта. На примере военных событий в Славянске в течение апреля-июля 2014 года показана гетерогенность постсоветского габитуса. Также данный феномен рассматривается с точки зрения предпосылки и неотъемлемой составляющей современного гибридного вооруженного конфликта.

Ключевые слова: *украино-российский вооруженный конфликт, постсоветский габитус, гибридная война, методология.*